

BENGT ODENSTEDT:

Språkkunskaper

Man har hört mycken klagan över de bristande språkkunskaperna hos dem som gått igenom den nya skolan.

Universitetslektor Bengt Odenstedt redogör i sin artikel för undersökningar som han gjort av 50 äldre och 50 yngre studenters kunskaper i hans eget ämne, engelska, och också i svenska. Påfallande skillnader mellan grupperna finns, och därtill kommer de yngres nästan fullständiga okunnighet om grammatik. Författaren lägger skulden på myndigheternas doktrinära inställning och på tvivelaktiga undervisningsmetoder, som påtvingas lärarna. Han ger ett drastiskt exempel på hur indoktrineringen kan gå till. Enligt hans mening strider den låga ambitionsnivån mot elevernas vilja: den förutfattade meningen att grammatik är tråkigt är t ex inte riktig. Odenstedt finner att vi halkar efter i den internationella utvecklingen. Slutsatsen är inte ny, men den tål att upprepas.

Det har under de senaste åren ofta klagats på den sjunkande kunskapsnivån i våra skolor. Icke minst har kritiken drabbat kunskaperna i svenska och främmande språk. Det har exempelvis sagts (av Sven Stolpe) att "studenterna är okunniga som djur". Är denna kritik berättigad? Eller är den bara ett utslag av fördomar och kverulans?

En brist i debatten har ofta varit att den byggts på personligt tyckande, icke på fakta. För att i någon mån råda bot härpå beslöt jag insamla fakta om kunskapsnivån hos studenter från det nya gymnasiet. Som material använde jag tre diagnostiska prov, varav två i engelska och ett i svenska, som samtliga nybörjare vårterminen 1973 genomgick vid Engelska institutionen vid Stockholms universitet. Dessa prov omfattade engelsk ordkunskap, engelsk grammatik och svensk ordkunskap. Proven var av flervalstyp, dvs för varje fråga ges ett antal svarsalternativ, bland vilka studenten skall välja ut det rätta. På grund av det stora antalet frågor är möjligheterna att gissningsvägen nå bra resultat erfarenhetsmässigt uteslutna.

Resultaten av en sådan undersökning blir givetvis av större intresse om man har något att jämföra dem med. Vid vår institution föreligger kanske inte så vanliga möjligheter till dylika komparativa undersökningar. Man kan exempelvis jämföra kunskaper hos yngre och äldre studenter, hos sådana som gått i nya gymnasiet och sådana som gått i gamla. Vi har nämligen två kategorier studerande: de yngre studerande, som fortsatt sina studier efter gym-

nasiet och i regel är 19—23 år gamla, och ett relativt stort antal förvärvsarbetande, som studerar på kvällstid. De har i allmänhet en studentexamen som ligger 10—40 år tillbaka i tiden. Denna termin var de båda grupperna ungefär jämnstarka (något mer än 50 i båda). Det föreföll därför som om de diagnostiska proven i januari 1973 lämpade sig särskilt väl för en jämförelse mellan de båda grupperna.

Genom slumpvis gallring reducerades grupperna något, till två grupper om vardera 50. Den första, grupp Y, omfattade yngre studenter i åldrarna 19—23 år; dessa har alltså avlagt studentexamen de sista fem åren. Den andra, grupp Å, omfattade studerande i åldrarna 26—66 år; dessas studentexamen ligger följaktligen ca 8—48 år tillbaka i tiden.

Svensk ordkunskap

Provet i svensk ordkunskap bestod av 100 ord av varierande svårighet, från *fäkt*a till *diskreditera*. Medeltalet för samtliga deltagare i provet blev 82 rätt. Jämför man grupperna, finner man att medeltalet i grupp Y (de yngre studerande) blev 76 rätt, i grupp Å 90 rätt. Skillnaden är sensationellt stor. Den torde framträda ännu klarare genom följande iakttagelse: bland de yngre nådde endast 2 av 50 över 50 rätt, bland de äldre hela 25. I grupp Y hade hela 29 deltagare under 80 rätt, i grupp Å endast 3.

Att de äldre studenterna skulle nå bättre resultat på detta prov var väntat. Det gamla talesättet att "man lär så länge man lever" torde gälla även det egna moders-

målet. Det kan dock inte råda något tvivel om att den övervägande majoriteten av de ord man kan vid mogen ålder lär man sig redan under de receptiva åren före studentexamen. De äldre studenternas förkrossande överlägsenhet är därför alarmerande.

För att ge en uppfattning om vad en medelstudent i respektive grupp kan och inte kan användes följande metod: jag valde ut de 10 studenter i varje grupp, som låg närmast medelvärdena (76 resp 90), och undersökte sedan hur många som besvarat några utvalda ord korrekt. Resultatet redovisas i nedanstående tabell.

Ord	Grupp Y	Grupp Å
provision	5	9
räfst	6	10
ränker	4	10
agnar	5	9
fägring	6	9
rämna	6	9
åstunda	1	8
otidighet	4	8
agronom	8	10
disparat	6	9
konstellation	3	8
diskrepans	3	8
fasett	2	8
fäkta	10	9
konstnera	2	9

Dessa siffror visar att de yngre studenternas okunnighet tydligen gäller även så frekventa vardagsord som *provision*, *rämna*, *agnar*, *fasett*. Tydligt är också att studentexamen inte längre är någon 100-procentig garanti för att ett ord som *agronom* ingår ens i det passiva ordförrådet.

När det föreligger sådana luckor i det centrala ordförrådet kommer inte de låga siffrorna för de mindre frekventa, abstrakta orden *disparat*, *konstellation*, *diskrepans* som någon överraskning. Hur mycket av en ordinär tidningsartikel förstår man om man är okunnig om sådana ord? Kan man föra ett nyanserat resonemang när sådana ord inte ingår i ens begreppsfförråd? Återstående ord är att hänföra till det s k passiva ordförrådet. Ingen begär att våra studenter själva i tal och skrift skall använda verbet åstunda. Men självfallet måste man veta vad det betyder när man stöter på det i litteraturen. Hur skall man kunna läsa exempelvis Strindberg och Vilhelm Moberg utan att känna till ord som *räfst*, *ränker*, *otidighet* och *fägring*? Den som minns bardomens högtidliga skolavslutningar och psalmen "Den blomstertid nu kommer, med lust och *fägring* stor. . ." kan inte undgå att något höja ögonbrynen när han ser att detta gamla vackra ord tilldelas betydelser som "beshage" och "boplats från stenåldern".

Man inregistrerar dock med tillfredsställelse att alla de yngre studenterna kunde verbet *fäkta*. Här föreligger ett bevis så gott som något på televisionens stora betydelse som folkuppfostrare! Att den med säkerhet bidragit till att förhindra inläring av de andra orden kan vi här bortse från.

Vad beror den dåliga ordkunskapen på? Några erfarna svenskklärare framhöll följande faktorer: 1) timantalet för svenska har skurits ned från 13 till 11 i nya gymnasiet; 2) därutöver har litteraturläsning-

en ytterligare beskuren på bekostnad av en rad andra moment med ringa eller ingen relevans för ämnet: filmkunskap, argumentationsanalys, studieteknik etc. Relationerna mellan litteraturläsning (inklusive läsning av tidningar och annan sakprosa) och dessa nya moment är ungefär 70—30. Att dessa senare knappast verkar befrämjande på ordkunskapen är uppenbart. Vidare har den äldre litteraturen starkt beskuren till förmån för 1900-talslitteratur; 3) gymnasisterna läser väsentligt mindre på egen hand än förr. Detta bekräftades av en nyligen publicerad internationell undersökning av gymnasisternas kunskaper i modersmålet i 19 länder. Att Sverige trots sina gamla fina skoltraditioner hamnade nedanför mitten när det gäller ordkunskap är betänkligt, i synnerhet som ett antal u-länder deltog. Den mest skrämmande var dock att när det gällde intresse för litteratur hamnade Sverige sist av samtliga 19 länder. Det är kanske inte att undra på — den splittring av ämnet som nuvarande läroplaner föreskriver kan knappast verka befordrande på litteraturintresset.

Engelsk ordkunskap

Provet i engelsk ordkunskap omfattade 120 engelska ord med fem svenska översättningsalternativ till varje. Medelvärde för samtliga testade blev 57,6 rätt. För de yngre studenterna blev medeltalet 49,5 rätt, för de äldre 63 rätt. Följande tabell ger exempel på ord i provet och visar hur många av de 10 "medelstudenterna" i varje grupp som kunnat dessa ord.

Ord	Grupp Y	Grupp Å
dawn, gryning	4	7
chin, haka	4	8
ankle, vrist	6	9
improve, förbättra	8	10
cardboard, papp	4	3
sanction, tillstånd	4	8
humiliate, förödmjuka	5	10
inimitable, oefterhärmlig	6	9
offence, förolämpning	1	7
pacific, fredlig	3	7
diversion, förstärkelse	0	4
conduit, rörledning	1	4
imbibe, insupa	1	7

De äldre studenternas överlägsenhet även i detta prov är utan tvivel en stor överraskning. Det är visserligen välbekant, att genomsnittsstudentens förkunskaper i språk numera är skrala. Detta blev särskilt evident vid de akademiska språkinstitutionerna år 1969, då de mottog den första kullen från nya gymnasiet.

Men å andra sidan har ju de äldre studenterna ett mycket stort handicap — man måste rimligtvis glömma mycket mera på 20—30 år än på 2—3 år. Jag kan inte dra någon annan slutsats av undersökningen än att en rad högfrekventa ord aldrig blivit inlärd av många yngre studenter, medan de hos de äldre inpräntats så fast att de ännu efter 20—30 år sitter kvar i minnet. En bättre kommentar till den förkättrade "gamla" skolans pedagogiska förmåga kan inte tänkas. Att över hälften av de yngre ej kan ordet *chin* är genant. I den gamla skolan fick man redan första läsåret lära sig att *chin* inte betyder "kind" utan "haka".

Det kan invändas att många av de för-

värvsarbetande sysslar med engelska i sitt arbete. Jag känner denna kategori studerande väl sedan flera år och jag vill invända, dels att detta ingalunda är så vanligt som man tror, dels att de som gör det i regel sysslar med engelsk handelskorrespondens eller undervisar i engelska på mellanstadiet. Den sorts engelska de på detta sätt kommer i kontakt med är för speciell eller för elementär för att den skall verka befästande på det i engelsk litteratur eller tidningar gängse ordförrådet.

Det låter sig också sägas att de äldre studenter, som börjar läsa engelska vid universitetet, är specialintresserade och troligen regelbundet och envetet läst engelska romaner ända sedan de tog studenten. Tillåt mig tvivla! All erfarenhet säger att det bara är i undantagsfall som arbets- och familjeförhållanden medger en sådan lyx. Av de 50 testade äldre studenterna var 41 (dvs 82 procent) kvinnor. Det stora flertalet är antingen förvärvsarbetande eller hemmafruar eller ofta bådadera. Man kan lätt föreställa sig hur många engelska romaner sådana kvinnor hunnit avverka under årens lopp. Jag har ibland frågat dessa kvinnor när de läser. Svaret brukar bli: på kvällar och nätter; i bästa fall några timmar på lördagar och söndagar.

Inläringens problem

Ovan konstaterades att de yngre studenternas sämre prestationer sannolikt inte beror på glömska utan på utebliven inläring. Låt mig genast fastslå att det med säkerhet bara är i undantagsfall som man

kan klandra lärarna härför. Jag har den största respekt för den svenska lärarkårens ambitioner och kunskaper. Nämnas kan att i början på 1960-talet var medelstudietiden för 2 betyg i engelska i Uppsala 4,5 terminer. Den som gått igenom en sådan eklut kan sina saker.

En orsak är tvivelsutan de konstaterade bristerna i svensk ordkunskap. Sämre kunskaper i modersmålet leder ofelbart till större inlärningsvårigheter då man studerar främmande språk. Att exempelvis många inte kunnat lära sig ordet *ankle*, *vrist*, beror sannolikt på att man inte känt till svenskans *ankel*. På samma sätt måste det vara svårare att lära sig ord som *sanc-tion* och *inimitable* om de svenska orden "sanktion" och "imitera" inte ingår i ens vokabulär.

Jag har ibland funderat över hur det kan kännas att ofta ställas i den inlärnings-situationen, att man som översättning på ett ord i ett främmande språk får ett svenskt ord som man inte känner till. Antag exempelvis att ordet (och därmed begreppet) *förödmjuka* inte ingår i ens ordförråd. Hur skall man då kunna lära sig ordet *humiliate* i tabellen ovan? Förbindelsen mellan de båda orden blir konstlad, meningslös och faller snart i glömska. De yngre studenternas sämre prestationer på detta ord och på ord som *offence*, *diversion*, *imbibe* beror sannolikt på sådana luckor i det svenska ordförrådet.

I andra fall torde sämre kunskaper i andra främmande språk och sämre allmänorientering över huvud taget förklara att de yngre studenterna kommer till kor-

ta i tävlan med de äldre. Den som vet att "fred" heter *paix* på franska missar inte *pacifist*, inte heller den som hört talas om *pax romana* eller den som tagit reda på vad namnet på jordens största hav, *The Pacific*, betyder.

Rent allmänt kan sägas, att enligt gällande kursplaner och direktiv för engelskan intensivläsning av text eftersatts för extensivläsning, teoretisk och praktisk grammatik till förmån för konversation och hörövningar, skrivövningar till förmån för talövningar. Det är min bestämda uppfattning att extensivläsning och konversation sällan leder till några fasta, bestående kunskaper. Sådana erhålles endast genom intensivläsning av text och grammatik och genom noggrann översättning från och till engelska. Samtliga dessa moment har nonchalerats i gällande direktiv. Här faller ansvaret mycket tungt på beslutande myndigheter, enkannerligen SÖ. Här har skett en grundlig, ja, jag skulle vilja hävda hänsynslös, indoktrinering på lärardagar och framför allt, vid lärarhögskolorna. Där har under en lång följd av år intrumfats att direktmetoden, den tidsödande utfrågningsmetoden, är den enda rätta. Någon diskussion av dessa metoder har icke tillåtits. Ett exempel från mitt eget provår för fem år sedan: jag fick över en synnerligen besvärlig och orolig 8:e allmän kurs. Jag fann till min häpnad att om man satte en penna i handen på eleverna och de fick ägna sig åt enkla grammatiska ifyllnadsövningar blev det lugnt i klassen. De sade själva att dessa övningar var meningsfulla och roliga. Vid nästa be-

sök av metodiklektorn visade jag triumferande upp min upptäckt. Resultatet blev en rejäl avhyvling efter lektionen, avslutad med följande ord: "Jag förbjuder dig att ha skrivövningar i sådana klasser".

Läroböckerna får också ta på sig en del av skulden. Längre envisades man (självfallet med SÖ:s goda minne) att ha enspråkiga ordlistor, alltså listor utan svensk översättning. När man sålunda på engelska försökte ange betydelsen av ord som *mutual* "ömsesidig", *oxygen* "syre", *fern* "ormbunke" blev resultatet definitioner som var så vaga och långgrandiga att eleverna inte hade en aning om vad som avsågs. Dessa böcker är nu gudskelov nästan helt borta. Nuvarande läroböcker är dock av ojämn kvalitet. I några är engelskan betänkligen säkerligen därför att man ej i tillräcklig utsträckning velat anlita engelsk granskare. Ett bottenrekord i detta avseende slås av *Topics in Our Time*, del 1, Skolförlaget, 1971, där *hela* övningsboken är skriven på "Swenglish", alltså det hybridspråk som uppstår när man skriver på engelska men samtidigt tänker på svenska. Priset för denna rotväliska är facilt, 40 kronor!

Engelsk grammatik

Provet i *engelsk grammatik* bestod av 110 grammatiska uppgifter. Då av naturliga skäl svarsalternativen i regel måste begränsas till två, blir detta prov något mindre utslagsgivande. Medeltalet för alla testade blev 77,5, bland de yngre studenterna 73,5, bland de äldre 81,1. Att de yngre studenterna kom till korta även i detta

prov var inte någon överraskning. Det är ett välbekant faktum att grammatikundervisningen på senare år blivit starkt tillbakasatt till förmån för andra moment. Nedgången i förkunskaper bland studenter från nya gymnasiet är särskilt märkbar i grammatik. Horrörer som *he go* och *they wents*, som tidigare hört till undantagen, hör nu till ordningen för dagen. De teoretiska kunskaperna är skrämmande dåliga, och man får i regel börja grammatikundervisningen med att lära studenterna ordklasser och satsdelar. Att många studenter säger *He sing(s) beautiful* är inte att undra på eftersom de inte vet vad ett adverbial är. På frågan om skillnaden i betydelse mellan *He works* och *He is working*, en fundamental distinktion, som bör vara säkert inlärd redan på mellanstadiet, får man i bästa fall ett diffust svar. Detta beror inte på bristande begåvning eller bristande intresse för grammatik. De flesta studenter är intresserade av grammatik. Det har också visat sig att man med intensiv träning och lämpligt material kan få dem upp till någorlunda acceptabel akademisk nivå på två terminer.

Här följer några exempel på grammatiska fel som en genomsnittsstudent (alltså en med 73 rätt på provet) begick: "The news are interesting" (ung = nyhetsmängden äro intressanta); "Shannon is a river in Ireland" (motsv. Dalälven är . . .); "Has he done his homeworks yet?" (Har han gjort sin läxläsningar än?); "He is usually staying at the Ritz" (Just nu håller han på och bor regelbundet på Ritz); "What a luck!" (Vilken en tur!); "The singer was

very admired" (ung. Sångaren beundrades ytterst).

Vad skall vi göra

Vad kan göras för att höja den alltför låga kunskapsstandard som majoriteten av gymnasisterna har? Vad gäller svenskan säger erfarna lärare: slopa filmkunskap, argumentationsanalys (som snarare hör hemma inom filosofin), studieteknik och allt annat som inte hör till ämnet och nu bidrar till att splittra det. På det sättet blir det mera tid att läsa god litteratur och sakprosa. Satsa hårt på förbättrad ordkunskap. Kommer ingen ändring till stånd är risken stor att vi släpper ut studenter med starkt begränsat begreppsförråd och dålig förmåga till självständigt, kritiskt tänkande.

När det gäller engelskan: återinför, i varje fall på gymnasiet, kravet på fasta kunskaper! Varje vecka skall ett bestämt minimiantal ord inläras. Detta antal skall vara så avpassat, att en medelbegåvad elev kan lära in dem med måttlig ansträngning. För att nå detta mål behövs mer intensivläsning, grammatikstudium och skrivövningar.

Föreliggande undersökning bekräftar

(trots det relativt begränsade materialet) vad alla erfarna universitetslärare i språk kan betyga: studenternas förkunskaper har på senare år sjunkit katastrofalt. Det har av SÖ och andra sagts att studenternas sämre kunskaper i grammatik och skriftlig framställning uppväges av bättre kunskaper i muntlig framställning och uttal. En undersökning 1969 visade att detta påstående är grundfalskt. Några exempel: 66 % skiljer inte konsekvent på ordpar som *jet* och *yet* i uttalet, 70 % uttalar ord som *boys, girls* med tonlöst *s*; 80 % uttalar de frekventa ord som *explosion, examin* och *human* fel; minst 50 % skiljer ej på *two* och *toe, room* och *Rome*. Uppräkning en behöver inte fortsättas.

Kommer ingen ändring till stånd löper vi en allvarlig risk att halka efter i den internationella utvecklingen. Detta är inte bara en personlig uppfattning. Jag vet att den delas av många. Det är också fullständigt fel att tro att gymnasisterna och grundskoleeleverna trivs med låga eller obefintliga krav och låt-gå-politik; tvärtom: de allra flesta elever har ett behov att prestera något, att få lära in och sedan redovisa vad man kan. Nuvarande slöseri med lärarkrafter och elevbegåvningar måste upphöra.